

ВИХОВАНЕЦЬ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ПИЛИП ОРЛИК І ЙОГО КОНСТИТУЦІЯ

Для розуміння історичного розвитку Української державності величезне значення мала спроба встановлення в Україні конституційного устрою. Після смерті у 1710 році Івана Мазепи гетьманом України було обрано генерального писаря Пилипа Орлика. Це був один з найвидатніших діячів XVII—XVIII ст. Відомий політичний, громадський і військовий діяч, письменник, поет. Він все своє життя присвятив боротьбі за незалежність України. Його діяльність як гетьмана проходила в імміграції. В день виборів П. Орлика 5 квітня 1710 року в Бендерах було підписано договір під назвою "Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького". Історичне значення цього договору в тому, що він був першим конституційним актом в Україні.

Історія державно-правової думки України ще не раз повертатиме увагу політиків, митців, правознавців своїм особливим національно-демократичним духом і самотутністю.

За радянського часу, як і значно раніше, історія українського народу замовчувалась, а то й відкрито фальсифікувалась. Політична мета великодержавних ідеологів була спрямована на те, щоб українці не знали правових джерел своєї країни, мали деформовану історичну свідомість. Для цього вони ганьбили і зневажали українських діячів, перекручували окремі історичні факти, намагались дискримінувати національно-визвольний рух українського народу. Більше того, їм хотілось втілити думку про те, що історії української держави просто не існує. А коли так, то не може бути й корифеїв історико-правової думки.

Зрозуміло, що легше управляти народом, який не усвідомлює своєї історії, минулого держави, героїчних подвигів і своїх традиційних предків. Тим часом, українці як народ мають свою історико-культурну і юридичну спадщину, свою скарбницю правових поглядів на державу та її устрій. Такою історико-юридичною пам'яткою є і Конституція, складена гетьманом у вигнанні Пилипом Орликом та його однодумцями Г. Герциком і А. Войнаровським у 1710 році, ще за 77 років до прийняття Конституції США. Порізному можна ставитись до минулого українського народу, його менталітету, але мало хто заперечуватиме, що українцям притаманне природне прагнення до незалежності і високих ідеалів утворення самостійної, могутньої, демократичної держави.

Історична доля України як держави складалася нещасливо. Вона не раз втрачала свою вольність, автономію, виборчі органи і суди, але шоразу у жорсткій національно-визвольній боротьбі український народ відстоював свою Батьківщину, свою землю, національну гідність, віру і державність.

Особливий інтерес у житті українців викликає козацька ера. Козацтво було продовжувачем військової справи Київської Русі і його роль у суспільно-політичному житті була дуже великою. Воно постійно боролось за збереження держави, культурної, релігійної та психологічної ідентичності народу, за звичаї і традиції своїх предків, було істинним хранителем духу нації.

На такому козацькому ґрунті виріс і змужнів Пилип Орлик, майбутній гетьман України в екзилі — автор першої європейської Конституції в сучасному її розумінні, яка мала назву "Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького".

Народився він у 1672 році, а освіту здобув у Києво-Могилянській академії, навчальному закладі, освяченому генієм мислителів і творців, визначних державних мужів і релігійних діячів.

Серед вихованців Академії було чимало сановитих полковників і гетьманів, які своєю діяльністю вписали славні сторінки в історію України. Цей навчальний заклад містився на вершині освітянської піраміди і значною мірою визначав українську духовність.

Випускники Академії займали високі пости у Війську Запорозькому, творили Гетьмансько-Козацьку державу, були носіями національно-визвольних ідей і рухів. Відомо, що згодом

Пилип Орлик працює кафедральним писарем Київської митрополії. У 1702 р. він уже старший канцелярист у Генеральній військовій канцелярії гетьмана Івана Мазепи, а з 1706 року — генеральний писар. На той час це була дуже висока посада: через руки писаря проходили найважливіші державні справи й документи. За свідченням історіографів, П. Орлик був мудрим державним і політичним діячем, з тонким національним і політичним розумом і ширим серцем.

Будучи високоосвіченими, талановитими людьми й однодумцями, гетьман І. Мазепа і його генеральний писар П. Орлик розуміли, що царський уряд з самого початку укладання Переяславської угоди і не думав дотримуватися Березневих статей. Царські воеводи робили спроби запровадити російське правління, постійно порушували українські права і зневажали людей. Від утисків, кривд і здириства Москви не було ніякого порятунку. Народ розбігався.

За царювання Петра I доля українського народу ще більше погіршилась. Російський цар задумав перетворити Україну на одну з провінцій Росії або зробити з неї князівство на зразок німецьких земель, а гетьманство знищити.

Практично на очах гетьмана і старшин відбувалось руйнування української держави. Треба було рятувати народ і державу. Саме необхідність захисту рідного краю спонукала гетьмана Івана Мазепу і старшину приєднатись до Карла XII — короля Швеції, який у той час воював із Росією. За укладеною з ним угодою Україна отримувала бажану їй незалежність.

Однак плани Швеції підкорити Північну Європу не здійснились. Переміг Петро I. Полтавська битва 28 червня 1709 року для Карла XII і І. Мазепи закінчилась катастрофою, і вони з найближчим оточенням, родиною і з рештками своїх військ змушені були просити притулку в Туреччині. Безперечно, що в їх числі був і П. Орлик. У тому ж році помер і був похований у турецькій землі гетьман Іван Мазепа, якому за славою і популярністю не було рівної людини в Україні. Запорожці, генеральна старшина і козацтво, прихильники Мазепи на Козацькій Раді, яка відбулась біля м. Бендери 5 квітня 1710 року, обрали нового гетьмана. Ним став генеральний писар Пилип Орлик як людина, що найбільш відповідала вимогам української політики того часу і близько стояла до особи Мазепи, була знайома з його думками і намірами, посвячена у всі справи тодішньої української дипломатії.

У цьому статусі П. Орлик був визнаний шведським королем і турецьким султаном. Удень виборів було проголошено договір, укладений між новообраним гетьманом, вибор-

цями і Карлом XII — протектором України. Положеннями цього договору Україна мала керуватися у своєму внутрішньому житті і відходила під шведську протекцію. В договорі були визначені Статут України, її внутрішній устрій, міжнародні відносини, закріплені положення про розподіл влади, незалежність судочинства, приватне право.

Згідно з укладеною угодою Карл XII, як протектор України, повинен "боронити цілісність кордонів України і не складати зброї проти московського царя, доки український народ не здобуде зовнішньої волі". По суті цей договір був першою Конституцією України. Провідна роль у її складанні належала П. Орлику.

Конституція складалась із вступу і 16 статей. У вступі стверджувалось, що конституція є основним актом держави. "Нехай буде на вічну славу і пам'ять Війська Запорозького і народу...". Пояснювалось, що Московщина під різними приводами хотіла накинати "на нарід, вільний, козацький, собою ніколи не завойований, невольничє ярмо". І це стало причиною розриву і переходу України під шведську протекцію. Тут же була коротко викладена історія "Війська Запорозького і всього малоросійського народу".

В основному тексті Конституції проголошувались основні принципи побудови незалежної Української держави (Гетьманщини). Визначався національно-територіальний суверенітет. "Україна обох боків Дніпра має бути на вічні часи вільною від чужого панування". Гетьман з головою виконавчої влади повинен охороняти цілісність та непорушність території України, наглядати за діяльністю адміністрації. Православ'я проголошувалось пануючою релігією в державі. Гетьман не повинен допускати зловживань і чинити утиски Козацтву. В Конституції наводився текст присяги Гетьмана. При ньому утворювався законодавчий і дорадчий орган — Генеральна Рада. З Радою він повинен "про всякі справи публічно радитися, нічого без їх дозволу та ради не зачинати...". В Раду обирались депутати з кожного полку по одній особі з числа "старанних, благорозумних і заслужених людей", а також депутати від Запорозького Козацтва. Обрані в усталеному порядку повинні приймати присягу.

Всі посади в державі були виборні. Встановлювався статус Києва як столиці, та інших українських міст, їхні права і привілеї. Судова влада діяла незалежно від Гетьмана і Генеральної Ради. Окремо встановлювалась фінансова система, за якої відокремлювався державний скарб від скарбу Гетьмана. Скасовувались всі тягарі, накладені на селянство, заборонялося ставити на постій військо. Козацькі вдови

й осиротілі козацькі діти звільнялись від будь-яких повинностей. Державні монополії, оренди і викупи, ярмаркові податки теж було скасовано.

Взагалі, Конституція була просякнута ліберальним і демократичним духом і визначала прогресивний історичний напрямок розвитку державних реформ. Автори Конституції бачили майбутню Україну як демократичну правову державу, що визначала непорушність трьох складових чинників, а саме: єдність і взаємодію законодавчої, виконавчої і судової влади, що підзвітна і контрольована, але незалежна від Гетьмана.

Але втілити в життя цю Конституцію П. Орлику не вдалося. Діставши гетьманську булаву, він неодноразово з допомогою турецького війська вирушав походом на Москву, щоб визволити Україну з-під "тиранського московського ярма". На жаль, його планам не судилося здійснитись, бо Росія стала могутньою державою в Європі, а всі старання П. Орлика відвоювати Україну виявились марними. Так з мріями і думками про рідний край і вільну незалежну Україну

Пилип Орлик помер на чужині в 1738 році, і разом з ним надовго зійшла в могилу ідея незалежної Української держави.

І все ж ідеї та правові погляди, втілені П. Орликом та його однодумцями в Конституції 1710 року, не залишились не використаними українським народом. Їхні прагнення до побудови самостійної української держави відродилися через століття за інших історичних обставин.

Здійснилась мрія великого українського патріота Пилипа Орлика — 24 серпня 1991 року Україна стала незалежною, самостійною, демократичною державою, саме такою державою, за яку він боровся і віддав своє життя. Складена ж ним Конституція і сьогодні є визначною пам'яткою правової культури і правовим орієнтиром у становленні та розбудові власної держави.

У дні ювілею Києво-Могилянської академії її вихованець Пилип Орлик заслуговує на добрий спогад нащадків. Він відкривається для нинішнього суспільства особливою вразливістю чистого серця, розчахнутого для любові й смерті за Україну.

1. Грушевський М. С. Очерки истории украинского народа.— К., 1990 р.

2. Єфименко О. Я. Історія України та її народу.— К., 1991 р.

3. Мельник Л. Г. Конституція Пилипа Орлика. Вісник Київського університету, іст. філол. науки.— Випуск 2-к, 1991р.

4. Страхов М., Румянцев В. Державний лад в Україні в кінці XIV — першій половині XVII ст.— Харків: Укр. юрид. академія, 1991 р.

5. Яворницький Д. І. Історія Запорозьких козаків // Жовтень.— 1989.— № 1 — 12.

Kovalchuk G.

PYLYP ORLYK, THE GRADUATE OF KYIV-MOHYLA ACADEMY, AND HIS CONSTITUTION

The attempt to establish the constitutional order in the Ukrainian State was of particular importance. In 1710 the Kozak officers chose Pylyp Orlyk, the general secretary, to succeed Mazepa. He was one of the greatest statesmen in the 17th—18th centuries, a selfless Ukrainian patriot, who devoted himself to the struggle for the independence of Ukraine. On the very day of the new hetman's elections (5th April, 1710), an agreement entitled "The Constitution of the Rights and Freedoms of the Zaporozhian Army", the first constitutional statement in Ukraine, was signed Bandery. The importance of this event can scarcely be exaggerated.